

HALLINNAN RATIONALITEETIT SOSIAALISESSA KUNTOUTUKSESSA

Johdanto

Nuorten osallistuminen yhteiskuntaan, kuten työhön ja koulutukseen, on muuttunut yhä monimutkaisemmaksi ja epävarmemmaksi (Myrskylä 2011; Notkola ym. 2013; Aaltonen ym. 2015). Nuorten ongelmat näkyvät yhteiskunnallisella tasolla muun muassa koulutuksen keskeytymisenä, työttömyytenä ja työkyvyttömyytenä. Erityisen vaikea tilanne on niin sanotuilla NEET-nuorilla, jotka ovat vailla työ-, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ja joista mikään palvelujärjestelmä ei ole vastuussa (Gretschel & Myllyniemi 2017).

Sosiaalinen kuntoutus on viime vuosina noussut niin kuntoutuksessa kuin laajemminkin sosiaalialalla vilkkaan keskustelun ja kehittämistyön kohteeksi (esim. Kananoja 2012, 39–45; Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014; Kokko & Veistilä 2016; Puromäki ym. 2016; Perkiö & Koivu 2017; Romakkaniemi ym. 2018; Lindh ym. 2018b). Tarvetta sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseksi luovat nuorten monimutkaistuneet työ- ja toimintakyöngelmat, pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat, huono-osaisuus ja syrjäytymisriskien lisääntyminen (Notkola ym. 2013; Alanen ym. 2014; Aaltonen ym. 2015).

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ei sinänsä ole uusi vaan on koko historiansa aikana ollut liikkeessä ja saanut useita määritelmiä (Haimi & Kahilainen 2012, 41–46; Savolainen 2018, 19–35). Sosiaalisen käsite ylipää-

tään on kuntoutuksessa ja sen tutkimuksessa saanut erilaisia painotuksia eri aikoina (Lindh ym. 2018b, 7–14). Yhtenä kuntoutuksen keskeisenä tehtävänä on 1950-luvulta lähtien ollut kuntoutujan sosiaalisen toimintakyvyn palauttaminen (Kannasoja 2013; Järvikoski 2013). Sosiaalinen integraatio on 1980-luvulta lähtien ollut yleinen käsite kuntoutuksen tavoitteita määriteltäessä. Sosiaalisella integraatiolla kuntoutuksen tavoitteena on tarkoitettu muun muassa prosessia, jonka kautta vammaisilla ihmisillä on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua yhteisön ja yhteiskunnan toimintoihin kuin muilla yhteiskunnan jäsenillä. (Järvikoski 2013, 12.) Viime vuosina sosiaalipolitiikassa on puhuttu erityisesti sosiaalisesta osallisuudesta sosiaalisen syrjäytymisen vastakohtana. Kuntoutuksen sosiaalisia tekijöitä ja ulottuvuuksia on korostettu erityisesti kuntoutuksen ekologissa paradigmassa (Järvikoski & Härkäpää 2014) ja kuntoutuksen yksilö- ja yhteiskuntasuhdetta sekä verkostoajattelua korostavissa tulkintamalleissa (Sipari 2014; Lindh 2013).

Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita osaksi kansalaisten aktivoinnin, osallistumisen ja osallisuuden erilaisia muotoja korostavaa yhteiskuntapolitiikkaa (Leemann & Hämmäläinen 2016, 586–592; Tuurnas ym. 2016, 103–124; Kostilainen & Nieminen 2018). Sosiaalisella kuntoutuksella on viitattu syrjäytymistä ehkäisevään ja toimintakykyä vahvistavaan työhön, osallisuuden lisäämi-

seen ja elämänhallinnan tukemiseen (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 17 §; Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 55–56). Nuorten sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet määritellään sosiaalihuoltolaissa erikseen. ”Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä”. Määrittelyssä on tunnistettavissa ammatillisen kuntoutuksen ja työelämään kiinnittymisen näkökulma. (Savolainen 2018.)

Sosiaalista kuntoutusta on määritelty toimintana, jonka tavoitteena on parantaa ihmisen mahdollisuuksia selviytyä arkipäivän toimista, vuorovaikutussuhteista ja toimintaympäristön edellyttämistä rooleista (Järvikoski & Härkäpää 2014). Käytännössä sosiaalinen kuntoutus on uuden kehittämisen vaiheessa ja on vielä käsitteenä sekä sosiaalityön ja kuntoutuksen menetelminä monilta osin jäsentymätöntä (Puromäki ym. 2016; Piirainen ym. 2018, 98–118; Piirainen 2018, 39–57; Lindh ym. 2018b). Toistaiseksi on melko vähän empiiristä tutkimusta siitä, mitkä tekijät ovat sosiaalisessa kuntoutuksessa keskeisiä kuntoutumisen näkökulmasta (ks. Saikku & Kokko 2012; Perkiö & Koivu 2017; Kostilainen & Nieminen 2018; Romakkaniemi ym. 2018; Lindh ym. 2018b).

Tässä artikkelissa tarkastelemme sosiaalista kuntoutusta hallintateoreettisesta näkökulmasta (ks. Lindh ym. 2018a, 39–60). Pyrimme tunnistamaan ja tulkitsemaan, mitkä ovat ne rationaliteetit, käytäntöjä ohjaavat ajattel- ja toimintatavat, jotka nähdään keskeisinä sosiaaliselle kuntoutukselle (ks. myös Romakkaniemi ym. 2018, 63–74). Käytämme esimerkkinä Lapissa toteutettua *SOKU - Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen* -hanketta, jossa on yhdessä nuorten kanssa kehitetty matalan kynnyksen toimintamallia. Artikkelimme asemoituu osaksi kriittistä ja yhteiskuntateoreettista yhteiskuntatutkimuksen perinnettä (Harrikari 2008; Kokko 2003; Lindh ym. 2018a). Teoreettisesti perustamme artikkelimme Michel Foucault'n (1991) hallinnan käsitteeseen ja siihen perustuvaan hallinnan analytiikkaan (ks.

Dean 1999; Miller & Rose 2010). Hallinta tarkoittaa Foucault'lle käytäntöjen luomia ja ylläpitämiä valtasuhteita, jotka ovat vakiintuneet hallinnaksi (Foucault 1991). Hallintaa voidaan kuvata yhdistelmänä vallankäytön ja totuuskäsityksien tuottamisen tapoja (Alhanen 2007, 16, 126; Kaisto & Pyykkönen 2010, 15–18; Miller & Rose 2010, 51–57). Hallinnalla tarkoitetaan tiivistetysti ilmaistuna ihmisryhmien käyttäytymisen ohjauksista eri keinoin.

Sosiaalityön ja kuntoutuksen asiantuntijoiden toiminnan katsotaan perustuvan tietoon, järkeilyyn ja kokemukseen, jotka ovat yhteisesti hyväksytyjä ja sopimuksellisia ja siten luottamusta herättävää rationaalista toimintaa. Hallinnanteoriassa tätä kuvataan rationaliteetin käsite, joka on keskeinen myös tässä artikkelissa. Miller ja Rose (2010) toteavat rationaliteettien viittaavan hallitsemiseen pyrkiviin järkeilyn yleisiin tapoihin, joilla yhteiskunnassa nimetään ja käsitteellistetään kohteina olevia ongelmia. Rationaliteeteilla pyritään vastaamaan siihen, miten kulloisessakin ajassa ja paikassa tulisi hallita. Ne tekevät hallitsemisen kohteet näkyviksi ja esittävät ne ongelmiksi (Kettunen 2015, 21). Miller ja Rose (2010, 28–29) ymmärtävät rationaliteetit ajattelutapoina, joissa pyritään systemaattiseen tietoon nojaten pukemaan ilmiö tai ongelma ymmärrettäväksi, minkä myötä siihen voidaan puuttua tietystä ajassa ja paikassa.

Sosiaalinen kuntoutus voidaan tässä yhteydessä tulkita toiminnaksi, jossa kuntoutusta ohjaavat ja toteuttavat tahot pyrkivät sen avulla ratkaisemaan kansalaisten sosiaalisia ongelmia käyttämällä normalisoivaa valtaa ja sitä tukevia hallinnan tekniikoita. Näin tulkittuna hallinta viittaa moninaisten toimijoiden rationaaliseen ja laskelmoituun toimintaan, jossa he pyrkivät muokkaamaan ihmisten käyttäytymistä, haluja, toiveita ja intressejä yhdistäen erilaisia tietoja ja tekniikoita (Dean 1999). Sosiaalisen kuntoutuksen osalta keskeistä on se, kuka sitä määrittelee, miten sosiaaliset ongelmat ymmärretään ja kenen tieto näiden ongelmien tiedollisessa haltuunotossa on tärkeintä. Päämääränä on tällöin sosiaalityön ja kuntoutuksen keinoin vahvistaa yksilöllis-liberalistisen yhteiskun-

tajärjestyksen perustaa huolehtimalla siitä, että mahdollisimman monesta tulee suvereeni kulutus- ja yhteiskuntakelpoinen palkkatyöyhteiskunnan kansalainen.

Aineistot ja analyysi

Tarkastelumme perustuu vuosina 2015–2018 toteutetussa ESR-rahoitteisessa *SOKU – Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen* -hankkeessa kerättyyn aineistoon. Vuoden 2018 tammikuun loppuun mennessä hankkeeseen oli osallistunut 18–30-vuotiaita nuoria 84 (naisia 44 % ja miehiä 56 %) Kemissä ja Sodankylässä. Hankkeen tarkoituksena oli kehittää lappilaista toimintatapaa nuorten sosiaalisen kuntoutuksen edistämiseksi, lisätä asiakaslähtöisyyttä nuorten ohjauksessa, vahvistaa nuorten työelämäosallisuutta ja toimijuutta sekä kehittää sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalli nuorille, joilla on erilaisia työ- ja toimintakyvyn vajeita.

Nuorilla oli useita työ- ja toimintakyvyn erityistarpeita liittyen työn ja koulutuksen puutteeseen, koulutuksen keskeyttämiin, oppimisvaikeuksiin, autismin kirjoon, mielen terveyden ongelmiin, arjen hallinnan puutteisiin, sosiaalisten tilanteiden pelkoihin ja vaikeisiin elämäkokemuksiin. Monen kohdalla voidaan puhua ”katkoksellisen osallisuuden elämänpoluista” (ks. Romakkaniemi ym. 2018). Heillä oli usein taustalla vaikeita elämäkokemuksia, kuten koulukiusaamista, vanhempien päihdeongelmia, vanhemman väkivaltaisuutta ja kontrolloivuutta sekä vanhemman tai oma mielen terveysongelma, läheisen kuolema tai oma väkivaltainen parisuhde. Osalla nuorista oli neuroerityisyyttä, ja ongelmia olivat usein aiheuttaneet epätasainen kykyprofiili, sosiaaliset tilanteet ja univaikeudet. Opiskelua saattoivat hankaloittaa myös lukihäiriö ja tarkkavaikeushäiriö.

Hankkeessa toteutettiin erilaista nuorten ryhmätoimintaa sekä monissa nuorten tavanomaisissa kohtaamispaikoissa että hankkeen aikana perustetuissa POTKURI-kohtaamispaikoissa. Näissä hanketyöntekijät ja verkostokumppanit tarjosivat matalan kynnyksen palveluohjausta ja tukea sekä osallisuutta lisääviä toimintoja. Valmennusta

arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan toteutettiin järjestämällä viikoittaista säännöllistä toimintaa, jonka ytimenä oli nuorten omaehtoinen ja heidän intresseistään lähtenyt ryhmätoiminta. Hankkeessa kehitettiin ja toteutettiin myös sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvitystä, neuvontaa sekä tarvittaessa koulutus- ja urasuunnittelua sosiaalityöntekijän ja psykologin toteuttamassa niin kutsutussa TuPa- eli TulevaisuusPaja-toiminnassa. Hankkeen päätoteuttaja oli Lapin ammattikorkeakoulun hyvinvointiala sekä osatoteuttajia Meri-Lapin Työhönvalmennussäätiö, Sodankylän kunnan Seita-säätiö ja Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön yksikkö. Hankkeen kehittämissä työtä toteutettiin Kemissä ja Sodankylässä. (Pietiläinen & Rätty 2017, 8–9.)

Aineistomme koostuu kahdesta osiosta. Ensimmäisen aineistokokonaisuuden muodostavat projektin työntekijöiden haastattelut (kaksi yksilöhaastattelua ja yksi ryhmähaastattelu, haastateltujen $n = 4$). Haastateltavat olivat hankkeen projektipäällikkö, kaksi projektityöntekijää ja psykologi/asiantuntija. Haastatteluissa käytiin läpi hankkeen toteuttamista, asiakkaiden prosesseja ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseen liittyviä kysymyksiä. Toinen aineistokokonaisuus koostuu hankkeen kahden yhteistyöryhmän ryhmähaastatteluista Kemissä ($n = 10$) ja Sodankylässä ($n = 10$). Yhteistyöryhmien ryhmähaastatteluihin osallistuneet työntekijät toimivat sosiaali-, nuoriso-, kuntoutus- ja työllisyyspalveluja tuottavissa organisaatioissa. Ryhmähaastatteluissa keskusteltiin hankkeen toteutumisesta ja merkityksestä kunnan palvelujärjestelmässä, pohdittiin sosiaalista kuntoutusta, mitä se on ja mitä sen pitäisi olla, nuorten syrjäytymisriskejä, osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia palveluissa sekä nuorille suunnattujen palvelujen toimivuutta.

Analysoimme työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten kanssa tehtävän sosiaalisen kuntoutuksen määrittymistä ja hallinnan rationaliteettien (ajattelu- ja toimintatapojen) muodostumista. Sovellamme aineiston analyysissä Pertti Alasuutarin ja Ali Qadirin (2014) etenkin

politiikan analysoimisessa käyttämää ”episteemisen hallinnan” menetelmää. Episteemisellä hallinnalla viitataan asiantuntijuuden tekniikoihin, joilla vaikutetaan käsityksiin maailmasta, ihmisistä, normeista ja arvoista (episteemiset oletukset). Sitä hyödyntäen teemoittemme ja luokittelemme hanke-työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden haastattelut kysyen: millaisten näkemysten ja ideoiden varaan sosiaalisen kuntoutuksen käytännöt perustetaan, ketkä ovat keskeisiä toimijoita ja millaisille käsityksille kuntoutumisesta ja siihen liittyvistä riskeistä ja ongelmista ne perustuvat.

Analysoimme yksilö- ja ryhmähaastatteluja nojautuen kolmeen sosiaalisen kuntoutuksen rationaliteettia kuvaavaan hallintateoreettiseen käsitteeseen, jotka ovat episteemi (tietoperusta), tekniikka ja eetos (Dean 1999). Sosiaalisen kuntoutuksen episteemisessä ulottuvuudessa kiinnitämme huomiota siihen, miten jokin sosiaalisen kuntoutuksen alue käsitteellistetään ja otetaan säätelyn kohteeksi tuottamalla sitä koskevia käsityksiä. Esimerkiksi millaisen tiedontuotannon ja tietoperustan varassa nuorten aikuisten työ- ja toimintakykyä arvioidaan, luokitellaan ja suunnitellaan. Teknisessä ulottuvuudessa tarkastelemme, millaisin käytännön keinoin, taktiikoin ja teknologioin asiakkaiden työ- ja toimintakykyä arvioidaan ja toimenpiteitä suunnitellaan ja toteutetaan. Eetoksen ulottuvuuden tarkastelu kohdentuu sosiaalisen kuntoutuksen toimintoihin ja toimijoiden identiteetteihin sekä siihen, millaisia asemia, kykyjä, ominaisuuksia, rooleja ja orientaatioita odotetaan eri organisaatioilta, työntekijöiltä ja asiakkailta.

Aineiston analyysissä sovelletaan laadullista sisällönanalyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2009), jossa työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden haastattelut ryhmitellään ja luokitellaan sellaiseen muotoon, jossa niiden keskeiset sisällöt tulevat teemoittain esille. Työntekijöiden ja yhteistyötahojen haastattelujen analyysija kokoaavana yhteisenä kysymyksenä on, millaisia rationaliteetteja hankkeessa toteutetussa sosiaalisessa kuntoutuksessa on tulkittavissa ja millaiset ajattelu- ja toimintatavat ovat oh-

janneet kuntoutuksen toteuttamista.

Analyysin perusteella on eroteltavissa kolme toisiinsa kytkeytyvää hallinnan rationaliteettia, jotka vaikuttavat asiakkaiden ja työntekijän väliseen suhteeseen sekä muokkaavat sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöjä ja toteutusta. Kussakin rationaliteetissa painottuivat eri tavoin episteemiset, tekniset ja eetokselliset ulottuvuudet. Sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan rationaliteeteiksi olemme nimenneet: *kansalaislähtöisyyden*, *toiminnallisuuden* ja *yhteisökiinnittyneisyyden*. Rationaliteetit eivät ole tiukasti erillisiä ulottuvuuksia, vaan toiminnassa samaan aikaan läsnä olevia kuntoutuksen periaatteita ja käytäntöjä. Sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuvat relationaaliset ulottuvuudet, joissa peruspilareina ovat toiminnan suhteisuus ja vuorovaikutteisuus yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasoilla.

Sosiaalisen kuntoutuksen rationaliteetit

Kansalaislähtöisyys

Kansalaislähtöisyyden idea on korostunut viime vuosina sosiaalityön tutkimuksessa (van Ewijk 2009; Toikko & Rantanen 2006, 403–410; Niiranen 2002, 63–60). Kansalaislähtöisessä näkökulmassa korostuu herkkyyys kuunnella kansalaisten ääntä ja tarpeita. Kansalaislähtöisessä sosiaalisessa kuntoutuksessa on kyse tavasta ja käytännöistä ottaa kokonaisvaltaisesti kuntoutuksen kohdeilmioita haltuunsa. Episteemisen hallinnan ulottuvuus ankkuroituu asiakkaan kokemustietoa ja erilaisia moniammatillisia näkökulmia yhdistävään tietoperustaan ja logiikkaan. Se liittyy hallinnan ulottuvuuteen, jossa painotetaan asiakkaan tavoitteista lähtevää palvelutarpeiden ja työ- ja toimintakyvyn arviointia.

Haastattelut työntekijät ja yhteistyötahot korostivat nuorten tavoitteisiin perustuvaa osallistamisen tärkeyttä sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamisessa. Voidaan puhua kansalaislähtöisestä ajattelu- ja toimintatavasta, jolla pyritään vahvistamaan osallisuutta sekä sitouttamaan ja motivoimaan työn ja koulutuksen ulkopuolella olevia nuoria oman kuntoutumisensa suunnitteluun ja toteut-

tamiseen. Kansalaislähtöisen rationaliteetin merkitys perustui näkemykseen asiakkaan kokemustiedon ja vaikuttamismahdollisuuksien erityisyydestä, joka liittyy nuorten yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen toimijuuden vahvistamiseen. Sosiaalisen kuntoutuksen asiakkaina olevia, työn ja koulutuksen ulkopuolella olevia nuoria pyritään saamaan kuntoutumaan yhteiskunnan ja yhteisönsä täysivaltaisiksi kansalaisiksi.

Kyse on osin uudentyypisestä sosiaalisen osallistamisen palvelulogiikasta, jossa korostetaan asiakasarvon luomista kumppanuuden ja yhteiskehittämisen avulla (Hietala & Rissanen 2017; Osborne 2018). Tällöin kuntoutusasiakkuus ei redusoidu passiivisen kuluttajan tai palveluja vastaanottavan asiakkaan rooliin, vaan nuori nähdään aktiivisena toimijana, kansalaisena, joka yhdessä palveluntuottajien kanssa määrittää palveluprosessin ja halutut lopputulokset (Tuurnas ym. 2016). Kuntoutuksessa kansalaislähtöisyyden idean ja eetoksen voi tiivistää eettisen kansalaisuuden käsitteeseen, jossa suhteessa palveluihin korostuvat samanaikaisesti sekä vapaaehtoisuus ja itsemääräämisoikeus että vastuullisuuden, osallisuuden, aktiivisuuden ja sitoutumisen vaateet.

Kansalaislähtöisen toiminnan rationaliteetin episteeminen perusta nojautuu ihmisen huomioimiseen kokonaisvaltaisena toimijana, joka osallistuu oman kuntoutumisensa suunnitteluun ja jolla on myös vastuu oman kuntoutumisensa toteuttamisesta. Keskeistä on ihmisen kokemustieto ja kansalaisten tavoitteiden, tiedon ja kokemuksen hyödyntäminen kuntoutuksessa sekä laajemminkin sosiaali- ja terveystaloudissa ja niiden kehittämisessä (ks. esim. Järvikoski ym. 2017, 58–81; Pohjola ym. 2017).

Toiminnassa (hallinnan tekninen ulottuvuus) ovat vahvasti korostuneet käyttäjälähtöisyys sekä sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittämisen ja yhteistoiminnan periaatteet (Hietala 2018, 118–138; Hietala & Rissanen 2017, 167–180). Toiminnassa mukana olleet nuoret on otettu ja vastuullistettu heti hankkeen alusta lähtien mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen, ja kuntoutusta on viety eteenpäin nuorten tarpeiden ja toiveiden pohjalta.

”Tässä pääsee se nuorten oma ääni tähän. Nehän näkkee meitä kuitenkin tietynlaisena viranomaistoimijana, vaikka sitä koitetaan niinku, koko ajan että eihän me olla sillä lailla, kuitenkin että se nuorten ääni pääsee niin hyvin kuuluviin. Se ensi kohtaaminen nous yhtenä elikkä he koki sen, että lähetään heidän omista lähtökohdista liikkeelle eikä sillä lailla että se on siellä, ylempää ohjattua. Sitten se, et tää toiminta ei sido, mutta se silti se koetaan tarpelliseksi, että tässä voi saaha itelle. Se että tässä toimitaan, keskustellaan tavallaan kuin tutun kanssa, koska se ilmapiiri on, se tulee sitä kautta.” (Projektityöntekijä)

Kansalaislähtöisyyteen pohjautuvan kuntoutuksen eetos tiivistyy kokemuksellisuuteen, ja sosiaalisessa kuntoutuksessa siihen liittyy ammatillisen asiantuntijuuden korostamiselle osittain vastakkainen tendenssi, kokemusasiantuntijuuden korostaminen. Haastattelussa korostettiin, että nuorten sitouttamiseksi kuntoutuksen viranomaisroolia on tärkeää vähentää. Erityisesti nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa työntekijöillä näyttää olevan vahvoja painotuksia siihen, että professionaalinen toiminta on saatava näyttämään mahdollisimman ei-professionaaliselta, ikään kuin vertaistukitoiminnalta (ks. Harington & Beddoe 2014, 147–160).

”Kun meillä ei ole sitä viranomaisroolia eikä sitten sitä suoranaista bisnesroolia siihen, niin me ollaan pikkusen paremmassa suhteessa siihen asiakaspalvelujuttuun... Tässä on sitten tasa-arvosuus nuorten ja työntekijöitten välillä, nosta nut kans päätä. Yhdessä tehhään, yhdessä madallutetaan sitä raja-aitaa, mennään käymään vaikka siellä Kelassa tai muuta.” (Projektityöntekijä)

Kansalaislähtöisen toimintaotteen toteuttaminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, vaan työntekijöillä esiintyy huolta riskistä, jossa sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisvaltainen, nuoren yhteiskunnallista toimijuutta ja osallisuutta vahvistava orientaatio polkeutuu sektoroituneen palvelujärjestelmän jalkoi-

hin. Erityisen huolissaan tästä oltiin heikoimmassa asemassa olevien nuorten osalta.

”Tässä meidän palvelurakenteessakin, että onhan tää aika sektoroitunutta ja sirpaleista- Jos mä mietin näistä meidän palveluista, että ossaako nuoret sitten sinne hakeutua, kun eivät aikuisekkaan ossaa.” (Työllisyyspalvelut)

Haastatteluissa tuli esille työntekijöiden pelko siitä, että valinnanvapautta ja yksilön kyvykkyyttä korostavassa yhteiskuntapolitiisessa ideologiassa heikoimmassa asemassa olevien nuorten tilanteita ja tarpeita ei tunnusteta. Nuorilla odotetaan olevan voimia asioidensa hoitoon ja kykyä löytää itselleen sopivat palvelut. Idea ”rinnalla kulkemisesta” ja vaiheittaisesta kuntouttavasta työstä katoaa ja asiakas jää osattomaksi, vaille tukea ja turvaa.

Kansalaislähtöisen rationaliteetin ylläpitämiseksi ja jopa edellytykseksi nähdään sosiaalisen kuntoutuksen organisoiminen mahdollisimman avoimeksi ja joustavaksi siten, että yhteistyö muun palvelujärjestelmän kanssa olisi aiempaa saumattomampaa ja palvelurakenteet sitä mahdollistavia (ks. Määttä 2018, 26–37). Palveluntuottajan näkemyksissä korostuu toiminnan joustavuus ja vapaaehtoisuus.

”SOKU on ollu hyvä siinä, että se on tavallaan kaiken ulkopuolella oleva ja just syrjäytyneitä, niitä on useampi kaveri, kellä ei oo muuten ollut kavereita, niin ne on sitten voitu ohjata SOKUUN... se vapaaehtoisuus tässä aukasee sen mahdollisuuden, koska esimerkiksi vapaaehtoisesti ei voi mennä nuorten työpajalle, ko vakuutusasiat tulee vastaan.” (Etsivä nuorisotyö)

Kansalaislähtöinen sosiaalisen kuntoutuksen rationaliteetti painottaa asiakkaiden valtaistumista suhteessa palveluorganisaatioihin. Asiakkaiden aktivointi ja osallistaminen ei tarkoita valtaistumista vain oman elämän ja elinpiirin hallintaan vaan osallistumista myös sosiaalisen kuntoutuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kansalaislähtöi-

syden idea murtaa perinteistä sosiaalipalvelujen asiakkaan roolia. Asiakkaan rooli laajentuu ihmisen ja kansalaisen rooliin, jossa ei enää olla pelkästään rajatun ongelman tai diagnoosin kautta suhteessa palvelujärjestelmään. Kansalaislähtöinen asiakkuus edellyttää, että ihminen ikään kuin luovuttaa biopsykososiaalisen ruumiinsa ja persoonansa osaksi palvelujärjestelmän biovalan emansipatorisia määrittelykäytäntöjä ja sulautuu kokemusasiantuntijana osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmälogiikkaa.

Toiminnallisuus

Kansalaislähtöisen ajattelu- ja toimintatavan rinnalla työntekijät korostivat nuorten tukemisessa keskeisenä toiminnallisuutta, joka on yleisemminkin nähty yhtenä sosiaalista kuntoutusta määrittävistä tekijöistä (ks. Rostila 2018, 61–80; Vuokila-Oinonen & Keskitalo 2018, 164–175). Sosiaalisessa kuntoutuksessa kansalaislähtöisen toimintatoteutumisen ja palveluiden organisoitumisen haasteeksi asettuu järjestelmien jäykkyys ja toiveeksi joustava, toiminnallisuuteen perustuva työote. Toimintakeskeinen kuntoutusorientaatio pohjautuu osallistamiseen ja toteutuu nuorten toiveisiin perustuvana yhdessä tekemisenä luonnollisissa ympäristöissä. Toiminnan tietoperusta nojaa inkluusiiviseen ajatteluun. Nuoret eivät ole kuntoutustoiminnan kohteita vaan ovat olleet vahvasti mukana toiminnan vetäjinä ja kuntoutuksen subjekteja. Toiminnallisuuden eetos kiteytyy osallistamisen ja aktivoimisen periaatteeseen, jossa asiakkaan osallisuuden vahvistamista tuetaan sosiaalityön ja kuntoutuksen toiminnallisista menetelmin ja eri sektoreiden kanssa yhdessä toimien.

Hankkeen toimijat ja yhteistyötahot korostivat haastatteluissa, että toiminnallisessa ryhmämuotoisessa kuntoutuksessa tärkeitä ovat vertaistuki, oppiminen ja onnistumisen kokemukset. Tällä nähtiin olevan merkittävä lisäarvo nuorille muun muassa itsetunnon ja toimijuuden kasvuna. Kuntoutumisen näkökulmasta tärkeäksi koettiin yhteisesti määritettyjen ja tulevaisuuteen suuntautuvien toiminnallisten identiteettiprojektien

muodostaminen (ks. Rostila 2018, 61–79). Keskeistä oli ryhmätoimintojen ”muokkaaminen” ja ”mitoittaminen” nuorten tavoitteiden ja toimintakyvyn mukaisiksi sekä mahdollisuus syvennettyyn yksilöohjaukseen (TuPa-toiminnassa) osana toiminnallista ryhmämuotoista kuntoutusta. Kuten haastatteluisissa korostettiin, toiminnallisuuden kautta ja rinnalla viedään yksilöllisiä kuntoutumisen tavoitteita eteenpäin.

”Just sen toiminnan kautta. Kyllä me tätä virkamiesbyrokratiaa jo pyöritetään jo ihan riittävästi siellä meidän toimistoissa, just tuo toiminta ja tekeminen, se on niinkö se juttu mikä se sosiaalinen kuntoutus pitäskin olla.” (Työllisyyspalvelut)

”Enempi on sitä toiminnallisuutta ja mä aattelen, että semmosta mikä lähtee niistä nuorista itestään kun se ryhmä on, niin lähetään sitä tukemaan mikä heitä kiinnostaa ja mitä he haluaa.” (Etsivä nuorisotyö)

Kyse on sellaisista ajattelu- ja toimintatavoista, joissa nuorten tarpeet, elämäntilanteet ja resurssit otetaan kokonaisvaltaisesti huomioon. Sosiaalisen kuntoutuksen toimintakeskeinen ajattelu- ja toimintamalli näyttää taitoina tunnistaa nuorten moniulotteiset tilanteet ja soveltaa niiden arvioimiseen moninaista tietoa sekä rakentaa tilanteeseen sopiva palvelukokonaisuus. Nuori esimerkiksi tulee TuPa-toimintaan itse määrittelemänsä verkoston tuella. TuPa-toiminnassa tarjotaan sosiaalityön ja työelämän psykologian asiantuntija-apua. Suunnitelmien selkeytyessä nuori voidaan ohjata kuntien työllistämispalveluihin, työllistymissäatiöiden palveluihin, työelämään, opiskeluun tai joissakin tapauksissa muihin palveluihin esimerkiksi hänen tarvitsemaansa hoitoon tai kuntoutukseen.

Sosiaalisen kuntoutuksen toiminnallisuutta painottavaan rationaliteettiin liittyy kiinteästi ryhmämuotoisten ja toiminnallisten menetelmien rinnalla teknologian ja erityisesti sosiaalisen median käyttö ja hyödyntäminen. Teknologian ja digitalisaation merkitys ja hyödyntäminen on korostunut

kuntoutus- ja sosiaalipalvelujen järjestämisessä (Granholm 2016; Hyppönen & Ilmarinen 2016). SOKU-kuntoutuksessa erityisesti sosiaalista mediaa on hyödynnetty toiminnassa alusta lähtien. Nuorten rekrytointi, osallistaminen ja sitouttaminen sosiaalisen median, erityisesti Facebook-verkkoyhteisöpalvelun välityksellä on ollut toiminnan keskeinen periaate, ja se on toiminut paitsi toiminnan tiedottamisen välineenä, myös kuntoutumiseen liittyvien ryhmäkeskustelujen alustana.

”Perustettiin se Facebook ryhmä ja sinne perustettiin SOKU -nuorten työryhmä ... sinne kerättiin sitä porukkaa. Siellä on käyty keskustelua. Se on tavallaan ollut koko ajan semmosta kehittyvää siellä taustalla aina kun ollaan livenä tavattu, niin on aina joku asia, mistä voidaan jatkaa sitä keskustelua.” (Projektityöntekijä)

”Se on oikeastaan semmone hyvä jatkuva yhteydenpitokanava, koska nuoret on ympäri kaupunkia eri jutuissa, ne on työtömänä kotona, ehkä osa koulussa ja ne on ympäri kaupunkia. Se on sellane hyvä päivittäinen yhteydenpitokanava, voi kysyä. Kaikki nää toiminnalliset ryhmät, niillä on se vastaavuusryhmä Facebookissa.” (Projektityöntekijä)

Sosiaalinen media on ollut tärkeä nuorten tavoitettavuuden ja toimintaan sitouttamisen näkökulmasta. Se toimii samalla sekä osallistamisen että etäältä hallinnan välineenä. Niin nuoret kuin työntekijätkin saavat toisiinsa yhteyden joustavasti sosiaalisen median kautta. Työntekijöiden haastatteluisissa korostuivat näkemykset siitä, että sosiaalisen kuntoutuksen kannalta on tärkeää löytää ja kehittää sellaisia sosiaalisen median ja tietotekniikan käyttötapoja, jotka tukevat erityistä tukea tarvitsevien nuorten arjessa selviytymistä ja osallisuutta yhteiskunnassa. Näitä ovat muun muassa monikanavaiset mahdollisuudet erilaisiin verkkopalveluihin, sähköiseen asiointiin, palautteen antamiseen sekä palvelusuunnitteluun osallistumiseen. (Ks. esim. Pohjola ym. 2017; Snethen & Zook 2013.)

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että kuntoutuksen toiminnallisuutta korostavassa ajattelu- ja toimintatavassa korostuu nuorten aikuisten toimijuuden (agency), toimintamahdollisuuksien (capability) ja kuntoutumisorientaation (resilienssi) tukeminen (ks. Laitinen & Niskala 2013; Edgell & Graham 2016, 1191–1209; Keskitalo & Vuokila-Oikonen 2018, 87–88). Toiminnassa painottuvat ryhmämuotoiset ja yhteisölliset toimintatavat, ja niiden kehittämistä pidetään tärkeänä sellaisille ryhmille, joilla on vaikutusmahdollisuuksien ja hyvinvoinnin vajeita, kuten työttömyyttä, toimeentulo-ongelmia ja sosiaalista osattomuutta. Osallisuuden tukeminen voidaan ymmärtää, ainakin käsitteellisesti, syrjäytymisen vastakohtana – aktiivisuutta, mukanaoloa ja inhimillistä toimijuutta tukevana asiana.

Yhteisökiinnittyneisyys

Haastatteluissa tuli näkyväksi se, että nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukeminen edellyttää sosiaaliselta kuntoutukselta vahvaa yhteisöllistä ja paikallista sidosta. Sosiaalinen kuntoutus hahmotetaan haastatteluissa luonnollisena osana yhteisön toimintaa ja avoimena tilana, jossa ylitetään vallitsevien organisatoristen raja-aitojen ja palvelukriteerien määrittelyjä. Tällöin erilaiset matalan kynnyksen ja yhteisölliset toimintaperiaatteet ovat keskeisiä (vrt. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014).

”Tää SOKUN tapa toimia siihen rinnalle, on se joka niinkö vahvistaa niitä tavoitteita, mitä mielenterveyspuolellakin mietitään, siellä useasti aatellaan että sun pitää vaan osallistua ja lähteä mukaan toimintaan...Nuorelle musta sopii tämmönen tapa, että siinä olis sitten tämmösiä leirejä ja peli-iltoja ja muuta tämmöstä tukemassa sitä juttua.” (Sosiaalityöntekijä)

”Ollaan, tehään asioita yhdessä, mutta se voi olla jo tosi paljon sitä sosiaalista kuntoutumista, että pystytään tulemaan omalla vapaa-ajalla vapaaehtoisesti tämmöseen paikkaan, missä voi olla venton-

vieraita ihmisiä. Ei oo ees tuttuja välttämättä kaikki.” (Projektityöntekijä)

Sosiaalisen kuntoutuksen yhteisökiinnittyneisyys liittyy keskusteluun kuntoutuksen sosiaalisten tekijöiden merkityksestä ja kuntoutuksen integroimisesta ihmisen paikalliseen yhteisöön, elinympäristöön, kotiin ja arkeen. Yhteisöllisyyden ja paikallisyhteisön merkitykseen kuntoutumisessa on kiinnitetty huomiota erityisesti yhteisöperusteisen kuntoutuksen suuntauksessa (Hänninen 2012; Järvikoski 2013, 18–21) ja yhteisosiaalityössä (Roivainen & Ranta-Tyrkkö 2016). Paikallisyhteisö tarjoaa aineksia nuorten identiteetin ja elämän muotoutumiselle, ja paikkaan kiinnittymisellä ja paikalliskulttuurilla on merkitystä sille, miten nuoret hahmottavat mahdollisuuksiaan. Sosiaalisessa kuntoutuksessa näiden sosiaalisten kytkösten ymmärtämisellä on merkitystä.

”Me tarvitaan kaikenlaisia nuoria ja niitä yhdessä olemaan erilaisissa jutuissa, jotta me osataan olla toistemme kanssa, niin siks tää on ollu tämmönen hyvä sulatusuuni tavallaan tää (SOKU) kuitenkin niinku kaikille näille nuorille. Siel on vähän pikkusen osattu raja-aitojakin kaataa silleen, että ei oo sitä, en oo tuon kanssa tekemisissä tai tuon kanssa, vaan siellä ollaan oltu sulassa sovussa sekä kehitysvammaset että sitten kaikki muut nuoret, plus että mie oon tykänny että se on hyvä, että siellä on ollu aikuisiakin mukana, silloin on saatu vähän tämmöstä variaatioita siihen minkälaisia erilaisia ihmisiä meitä voi olla. (Projektityöntekijä)

Yhteisökiinnittyneessä rationaliteetissa korostuu poistuminen perinteisemmän virastojen ja byrokratiatyön kehiksestä. Työntekijöiden vastauksista on tulkittavissa selkeää tarvetta yhteisö- ja rakenteellisen sosiaalityön asian tuntijuuden ja työtapojen vahvistamiseen. Nuorten osallisuuden tukemisen prosesseihin täytyy usein pyrkiä kytkemään muita kunnan, valtion ja kolmannen sektorin palveluja ja tukitoimia monialaisesti, yli sektorirajojen.

”Järjestetty kouluihin tutustumisia ihan luokkaan tunneille. Täältä ollaan oltu mukana vaikka pari tuntia vaikka nuoris- ja vapaa-ajanohjaajan tutkinnon koulutuksessa. Siihen on saatu vielä koulun esittelyä, oppilaat on kertonut ite ja ollaan oltu tunneilla mukana.” (Projektityöntekijä)

”Paras yhteistyökumppani on ehottomasti ollu Säätiö just sen takia, koska ne on pääsääntöisesti siellä. Ja toinen missä ne on, niin ne on etsivä nuorisotyössä, koska ne tulee kuntouttavan työtoiminnan kautta. Sitten sitä yhteistyötä on ollu esimerkiksi seurakunnan kanssa.” (Projektityöntekijä)

Hankkeen työntekijät korostivat verkostomaisen työotteen soveltamista ja tiivistä yhteistyötä. Verkostomaisen työotteen vahvimpana perusteluna on nuoren asiakkaan etu ja tarpeiden kokonaisvaltainen huomiointi. Verkostomaisen työotteen merkitys ankkuroiduu asiakkaan tilanteeseen ja tarpeisiin vastaamiseen paikallisyhteisön tietoutta, osaamista ja asiantuntijuutta hyödyntäen. Yhteistyö ei kuitenkaan synny itsestään vaan vaatii aikaa ja luottamuksen rakentamista eri asiantuntijoiden välille (Väyrynen ym. 2015, 107–125). Erityisesti Kelan roolia sosiaalisessa kuntoutuksessa kritisoitiin haastatteluissa: se nähtiin byrokraattisena ja pikemminkin palveluprosesseja hidastavana kuin niitä tukevana.

”Mun mielestä jos me halutaan semmosta kankeaa ja byrokraattista tiukoin kriteerein tuotettua palvelua, niin otetaan toki Kela mukkaan. Että tuota sehän on hyvin jäykkä, esimerkiks TYP:n työssäkin Kelan rooli on kauhean pieni, että niillä olis hyviä palveluita, mutta se kun nehän on, Kela on kuin valtio valtiossa, että me ei heille mitään mahdeta, jos sinne annat palautetta niin se on sillä lailla, että jaa-pa jaa, ja seuraava. Minusta sitä ei tähän kannattas sotkea, pietään tämä siellä missä ne nuoret assuu ja elää ja sitten ne Kelan kuntoutuksot on siinä vaiheessa, kun ollaan siinä vaiheessa.” (Palveluohjaaja)

Haastateltavat kokivat haasteellisina paitsi Kelan kuntoutuspalvelujen, osin myös TE-keskusten palvelujen integroinnin sosiaalisen kuntoutuksen prosesseihin. Organisaatioilla voi olla hyvin eriperusteiset lähtökohdat, säännöt, resurssit ja toimintakulttuurit, mitä tulee esimerkiksi verkostoyhteistyöhön ja jalkautuvaan toimintaan. Osittain tämä kertoo, paitsi sosiaalisen kuntoutuksen jäsentymättömästä organisatorisesta ja hallinnollisesta paikasta, myös institutionaalisista jäykkyyksistä ja raja-aidoista, jotka vaikeuttavat sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen välisten tavoitteellisten kuntoutuspolkujen rakentamista ja yhteensovittamista (ks. Piirainen 2018, 39–57). Piiraisen mukaan sosiaalisesta kuntoutuksesta on puuttunut selkeä prosessinäkökulma. Jotta sosiaalinen kuntoutus ei jäisi erilliseksi tai irralliseksi palveluksi tai toimenpiteeksi, siltä edellytetään sekä kykyä laaja-alaiseen ymmärrykseen asiakkaan tarvitsemista palveluista että valmiuksia koota yhteen tarpeisiin vastaavat asiantuntijat (ks. Määttä 2018; 26–37; Romakkaniemi ym. 2018, 74–79). Tahot, joiden kanssa yhteistyötä verkostokumppaneina tehdään, vaihtelevat nuorten tarpeiden mukaan. Eniten haastatteluissa nostettiin esille sosiaalitoimi, etsivä nuorisotyö, oppilaitokset, mielenterveyssektori, terveydenhuolto ja TE-hallinto.

Yhteisökiinnittyneessä rationaliteetissa sosiaalinen kuntoutus näyttäytyy ikään kuin laaja-alaisena, relationaalisena, dynaamisena ja verkostomaisena sommitelmana (agencement/assemblage), joka on kietoutunut yhteiskuntapolitiikkaan, paikalliseen palvelurakenteeseen sekä sosiaalityön ja kuntoutuksen käytäntöihin (DeLanda 2006; Autto & Nygård 2015; Romakkaniemi ym. 2018, 17–23). Sosiaalinen kuntoutus voidaan käytäntöjen tasolla tulkita eri asioiden ja toimijoiden välisinä suhteina (relaatioina), missä sitä ei siis ymmärretä lähtökohtaisesti erillisenä palveluna, sektorina tai osaamisalueena, vaan huomio kiinnittyy toimijoiden välisiin suhteisiin ja niitä leikkaaviin rajapintoihin. Sommitelman käsite haastaa käsityksen jähmeistä ja pysyvistä instituutioista tai ideaalityypisistä kuntoutusregiimeistä ja kuntoutuksen jaotteluista. Sosiaalisessa kun-

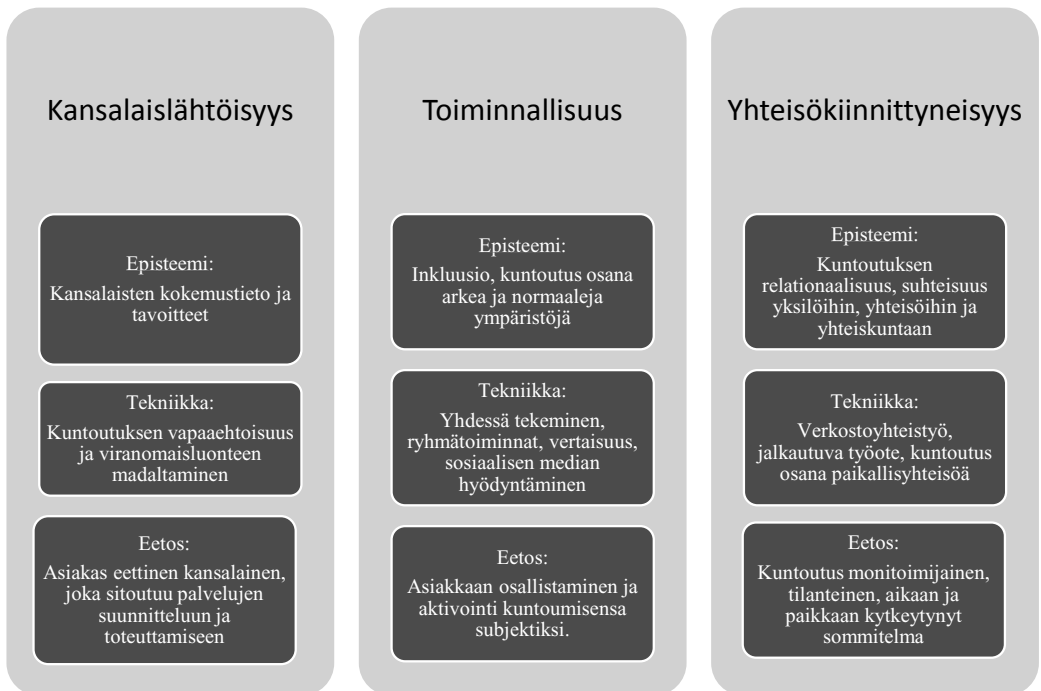
toutuksessa ei ole pelkästään kyse sellaisista asioista kuin elämänhallinta ja sosiaalinen vuorovaikutus, vaan siihen vaikuttavat ja kytkeytyvät myös paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat, palvelurakenne ja laajemminkin talouden, politiikan ja teknologian välittämät verkostot ja kytkökset (ks. Latour 2005). Kuntoutuksen tulkitsemiseen sommitelmana sisältyy herkkyyys sosiaalisen kuntoutuksen kompleksiselle muotoutumiselle ja moninaisille seurauksille sekä sen kehittymisen ja muuntumisen aikasidonnaisuudelle, paikallisuudelle ja hetkellisyydelle.

Sosiaalisen kuntoutuksen yhteisöllisessä rationaliteetissa pyritään kytkemään yhteen asiantuntijoiden, organisaatioiden ja asiakkaiden yhdessä tekeminen ja yhteinen toimijuus. Nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukemisessa korostuu relationaalisuus: kuntoutuminen on yhteisön, toimijoiden, vuorovaikutuksen ja vastavuoroisen toiminnan yhteistulosta. Sosiaalisen kuntoutuksen keskeiset rationaliteetit nuorten osallisuuden ja toimijuuden tukemisessa on tiivistetty kuvioon 1.

Pohdinta ja johtopäätökset

Olemme tulkinneet hallintateoreettisesta näkökulmasta sellaisten työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsityksiä sosiaalisen kuntoutuksen keskeisistä toimintaperiaatteista ja käytännöistä, jotka toteuttavat nuorten aikuisten sosiaalista kuntoutusta. Analyysin tuloksena on, että sosiaalisen kuntoutuksen hallinnassa on keskeistä rakentaa ja tulkita kuntoutus relationaalisena sommitelmana, joka pohjautuu kolmeen toisiinsa kytkeytyneeseen rationaliteettiin: kansalaisyhteyteen, toiminnallisuuteen ja yhteisökiinnittyneisyyteen. Hallinnassa on tärkeää kuntoutuksen suhteisuus ja vuorovaikutus yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasoilla. Kyse ei ole sosiaalista kuntoutusta määrittävistä erillisistä alueista, vaan nämä tasot kytkeytyvät toisiinsa.

Sosiaalisen kuntoutuksen suhdeluonne (relationaalisuus) edellyttää tietoperustaa ja osaamista, jossa pystytään analysoimaan yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan välisen suhteen toimivuutta ja seurauksia (Savo-

Kuvio 1. Sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan ulottuvuudet nuorten aikuisten tukemisessa.

lainen 2018, 34; Romakkaniemi ym. 2018). Sosiaalisessa kuntoutuksessa tavoitellaan kokonaisvaltaista työskentelyorientaatiota eli pyritään kytkemään yhteen rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä. Kuten tulokset osoittavat, tärkeää on avoin yhteisöllinen toiminta, jossa nuorta tuetaan osana paikallisyhteisöään ja sosiaalisia verkostojaan. Tällöin erityisesti monialaisen yhteistyön merkitys korostuu (Romakkaniemi ym. 2018).

Millaista hallinnan rationaliteettia sosiaalisessa kuntoutuksessa tutkimuksemme perusteella tuotetaan? Haastattelujen pohjalta voidaan tehdä johtopäätös, että sosiaalinen kuntoutus halutaan hahmottaa ikään kuin avoimena tilana, jossa ylitetään ja alitetaan vallitsevien organisatoristen raja-aitojen ja palvelukriteerien määrittelyjä. Tällöin erilaiset yhteisölliset toimintaperiaatteet ovat keskeisiä (ks. esim. Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014; Vuokila-Oikkonen & Keskitalo 2018; Romakkaniemi ym. 2018). Osittain tähän liittyy myös ammatillisen asiantuntijuuden korostamiselle vastakkainen tendenssi. Näyttää olevan vahvoja painotuksia siihen, että professionaalinen toiminta on saatava näyttämään mahdollisimman ei-professionaaliselta, ikään kuin vertaistukitoiminnan kaltaiselta. Toisaalta ammatillisen asiantuntijuuden madaltaminen voi myös tuoda riskin sosiaalisen kuntoutuksen deprofessionaalistumiselle (de-skilling), joka voisi heikentää sosiaalisen kuntoutuksen professionaalista statusta ja asemaa.

Toinen keskeinen johtopäätös liittyy yhteisöllisyyttä korostavaan ajattelu- ja toimintatapojen logiikkaan, joka kiinnittyy myös laajemmin yhteisöjen ja yhteisöllisyyden poliittiseen merkitykseen sekä uudelleenlaiseen asemointiin osana uusliberalistista hallinta- ja aktivointikeskustelua (Selkälä 2013; Miller & Rose 2010). Yhteiskuntapolitiikassa on nähtävissä uudentyyppisen moraalisen sanaston ilmestyminen (Rose 1999, 474–475), jossa yhä enemmän käytetään vahvan arvolutauksen sisältäviä käsitteitä: osallisuus, kumppanuus, aktiivisuus, kansalaisyhteiskunta, yhteisö, vastuullisuus, vastavuoroisuus, yhteistyö, aloitteellisuus, sosiaalinen pääoma. Nämä sinänsä positiivisilta ja kannatettavilta kuulostavat sanat luovat

uudentyyppistä ajattelua inhimillisestä toiminnasta ja käytännöistä.

Voidaan puhua osallistavasta sosiaalipolitiikasta (vrt. Beresford 2016; Meriluoto 2018; Matthies 2017, 149–163), jossa kansalaista ei pidetä enää samalla tavalla ”sosiaalisena” kuin aikaisempien yhteiskunnallisen ja valtiollisen hallinnon vuosikymmeninä. Kansalaisia ei myöskään pidetä samalla tavalla ”rationaalisina” kuin on esitetty klassisen taloustieteen keskusteluissa ja ”uusliberalistisissa” ajattelu- ja hallintotavoissa, joissa yksilöt nähdään oman etunsa maksimaalisina hyödyntäjinä. Ihmistä ei myöskään nähdä ensisijaisesti psyykkisenä toimijana, jota ohjaavat tiedostamattomat voimat ja halut. (Rose 1999; Miller & Rose 2010.)

Sen sijaan uudentyyppisessä osallisuutta, kumppanuutta ja aktiivisuutta korostavan osallistavan sosiaalipolitiikan, jonka yhtenä osana sosiaalisen kuntoutuksen voidaan tulkita olevan, moraalisisessa tulkinnassa ihmiset nähdään pohjimmiltaan eettisinä toimijoina. Ihmisten sosiaaliset ongelmat esitetään ensisijaisesti eettisinä, vastuullisuuteen ja sitoutumiseen liittyvinä, ongelmina. Nämä hallintotavat toimivat etiikan kautta ja sen nimissä ja kehittävät poliittisia ohjelmia sellaisten käsitteiden alle kuin kommunitarismi, osallistaminen ja sosiaalinen pääoma (Houdt & Schinkel 2014, 47–65).

Kansalaislähtöisyyteen, toiminnallisuuteen ja yhteisökiinnittyneisyyteen pohjautuva sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita osaksi niin sanotun osallistavan sosiaalipolitiikan poliittisen hallinnan strategiaa, joka perustuu uudentyyppiseen sosiaalisen käsitteen tulkintaan. Osallistavassa sosiaalipolitiikassa hallinnoidaan kansalaisuutta sitouttamisen ja vastuullistamisen kautta. Sosiaalisen kuntoutuksen, osallistavan sosiaalipolitiikan osana, korostetaan olevan vapaaehtoista ja kynnyksetöntä palvelua. Se lupaa ottaa ihmisen huomioon kokonaisvaltaisesti ja pitää asiakasta kehittämiskumppanina ja kokemusasiantuntijana. Sosiaalisen kuntoutuksen työntekijä ei ole ulkoinen asiantuntija, saatikka byrokraatti. Sen sijaan hän on ikään kuin kaveri, kumppani ja asiakkaan kanssakulkija, joka ottaa huomioon asiakkaan toiveet ja kokemukset. Osallista-

vaa sosiaalipolitiikkaa toteutetaan erilaisissa paikallisyhteisöissä, yhdistyksissä, verkostoissa, osallisuus- ja kuntoutushankkeissa, sitoutumisen ja vastuullisuuden kulttuurissa sekä rakentamalla verkostoja, parantamalla luottamussuhteita, kehittämällä vastavuoroisuutta ja yhteistyötä. Kansalaisia hallinnoidaan eettisen kansalaisuuden ja vastuullisten yhteisöjen välisten uusien suhteiden sekä sosiaalisen osallistamisen idean kautta. Kansalaisia, joiden käytöstä ja toimintaa hallinnoidaan, ohjataan ja pyritään muuttamaan, ei nähdä yhtäältä irrallisina yksilöinä, mutta ei toisaalta myöskään valtiollisen yhteiskunnan jäseninä. Heidät nähdään pikemminkin yhteisöjen, yhdistysten, verkostojen, kulttuurien ja identiteettien jäseninä. Tästä syystä poliittisilla strategioilla ja sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä heihin voidaan vaikuttaa lähtökohtaisesti epäsuorasti esimerkiksi sitoutumiseksi, aktiivisuudeksi, vastuullisuudeksi, yhteisöllisyydeksi ja osallistumiseksi kutsuttujen niin sanottujen hyveiden kautta.

Tulosten merkitys: Tutkimuksen tuloksia voidaan soveltaa sekä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellisessä kehittämisessä että palveluprosessien suunnittelussa.

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa tarkastelemme sosiaalista kuntoutusta hallintateoreettisesta näkökulmasta. Pyrimme tulkitsemaan, mitkä ovat ne sosiaalisen kuntoutuksen rationaliteetit, käytäntöä ohjaavat ajattelu- ja toimintatavat, jotka nähdään keskeisinä sosiaaliselle kuntoutukselle. Analyysimme perustuu SOKU – Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen -hankkeesta kerättyyn hankeyöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden haastattelujen aineistoon. Tutkimuksessa korostuvat sosiaalisen kuntoutuksen relationaaliset ulottuvuudet, joissa peruspilareina ovat toiminnan suhteisuus ja vuorovaikutteisuus yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasoilla. Sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöjä ohjaavia rationaliteetteja

ovat kansalaislähtöisyys, toiminnallisuus ja yhteisökiinnittyneisyys. Sosiaalinen kuntoutus voidaan tulkita osaksi niin sanotun osallistavan sosiaalipolitiikan hallinnan strategiaa, joka perustuu eettisen kansalaisuuden ja vastuullisten yhteisöjen välisiin uusiin suhteisiin sekä sosiaalisen osallistamisen ideaan.

Avainsanat: sosiaalinen kuntoutus, hallinta, rationaliteetti, kansalaisuus, toiminnallisuus, yhteisö

Abstract

Rationalities of governing in social rehabilitation

In this paper we analyze social rehabilitation from governmentality approach. We are trying to interpret rationalities which are seen essential to implementation and practices of social rehabilitation. Our analysis is based on data from the interviews of project workers and collaborative partners of the ESF-funded project called “SOKU – The development of youth labor market inclusion and social rehabilitation”. The study emphasizes the relational dimensions of social rehabilitation between individual, community and societal level. The rationalities that govern the practices and principles of social rehabilitation are citizen-centric approach, activity-emphasis and community engagement. Social rehabilitation can be interpreted as part of the so-called participatory social policy governance strategy which is based on new relationships between ethical citizenship, responsible communities and the idea of social inclusion.

Keywords: social rehabilitation, governmentality, rationalities, citizen, activity, community

Jari Lindh, YTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, 1.11.2018 alkaen Itä-Suomen yliopisto

Carita Lappi, sosionomi (amk), yht. yo., tutkimusapulainen, Lapin yliopisto

Lähteet

- Aaltonen S, Berg P, Ikäheimo S (2015) Nuoret luukula. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Alanen O, Kainulainen S, Saari J (2014) Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset. Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 01. Helsingin Diakonissalaitos, Helsinki.
- Alasuutari P, Qadir A (2014) Epistemic Governance: an Approach to the Politics of Policy Making. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 1, 1, 67–84.
- Alhanen K (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Gaudeamus, Helsinki.
- Autto J, Nygård M (toim.) (2015) Hyvinvointivaltion kulttuuritutkimus. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Beresford P (2016) All Our Welfare: Towards Participatory Social Policy. Policy Press, Bristol.
- Dean M (1999) Governmentality. Power and Rule in Modern Society. Sage, London.
- DeLanda M (2006) A new philosophy of society. Assemblage theory and social complexity. *Continuum*, London, 37–39.
- Edgell V, Graham H (2016) A Capability Approach to Unemployed Young People's Voice & Agency in the Development and Implementation of Employment Activation Policies. *Social Policy & Administration* 51, 7, 1191–1209.
- Foucault M (1991) Governmentality. Teoksessa G Burchell, C Gordon, P Miller (toim.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Hemel Hempstead. Harvester Wheatsheaf, 87–104.
- Granhölm C (2016) Social work in digital transfer blending services for the next generation. *Mathilda Wrede -institutes forskningsserie* 1, Helsinki.
- Gretschel A, Myllyniemi S (2017) Työtä, koulutusta harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista – Nuorisobarometrin erillisyinäyteen/aineistonkeruu. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Haimi T, Kahilainen J (2012) Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. *Kuntoutus* 35, 4, 41–46.
- Harington Philip RJ, Beddoe L (2014) Civic Practice: A New Professional Paradigm for Social Work. *Journal of Social Work* 14, 2, 147–164.
- Harrikari T (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. *Julkaisuja* 87, Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Hietala O (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittämisessä osallisuus avautuu kaikille. Teoksessa H Kostilainen, A Nieminen (toim.) *Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. *Diak Työelämä* 13. Juvenes Print, Tampere.
- Hietala O, Rissanen P (2017) Yhteiskehittäminen uudenlaisen vastavuoroisuuden virittäjänä. Teoksessa A Pohjola, M Kairala, H Lyly, A Niskala (toim.) *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi*. Vastapaino, Tallinna.
- Houdt F van, Schinkel W (2014) Crime, citizenship and community. Neoliberal communitarian images of governmentality. *The Sociological Review* 62, 1, 47–67.
- Hyppönen H, Ilmarinen K (2016) Sosiaali- ja terveydenhuollon digitalisaatio. Tutkimuksesta tiiviisti 22. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Hänninen E (2012) Choices of recovery. Community-based rehabilitation and the clubhouse model as a means to mental health reforms. Report 50. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Järvikoski A (2013) Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Raportteja ja muistioita 43. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Järvikoski A, Härkäpää K (2014) Kuntoutuksen perusteet. WSOYpro, Helsinki.
- Järvikoski A, Martin M, Kippola-Pääkkönen A, Härkäpää K (2017) Asiakkaan kehittämisosallisuus kuntoutuksessa. Teoksessa A Pohjola, M Kairala, H Lyly, A Niskala (toim.) *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi*. Vastapaino, Tallinna.
- Kaisto J, Pyykkönen M (2010) Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa J Kaisto, M Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta*. Sosiaalisen politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki, 7–24.
- Kananoja A (2012) Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. *Kuntoutus* 4, 35–39.
- Kannasoja S (2013) Nuorten sosiaalinen toimintakyky. *Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research* 484. Sosiaalityön väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Keskitalo E, Vuokila-Oikkonen P (2018) Voimavara- lähtöisyys sosiaalisen kuntoutuksen viitekehystenä. Teoksessa H Kostilainen, A Nieminen (toim.) *Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. *Diak Työelämä* 13. Juvenes Print, Tampere.
- Kettunen P (2015) Hyvinvointivaltion yhteiskunta. Teoksessa J Autto, M Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuuritutkimus*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Kokko R-L (2003) Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. *Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 73. Kuntoutussäätiö, Helsinki.
- Kokko R-L, Veistilä M (2016) Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa M Törrönen, K Hänninen, P Jouttimäki, T Lehto-Lundén, P Salovaara, M Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus, Helsinki, 220–230.
- Kostilainen H, Nieminen A (toim.) (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. *Diak Työelämä* 13. Juvenes Print, Tampere.
- Laitinen M, Niskala A (toim.) (2013) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino, Tampere.
- Latour B (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Leemann L, Hämäläinen R-M (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Pohdintaa käsitteiden sisällöstä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 81, 5, 586–592.
- Lindh J (2013) Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkoston rakenteistumiseen. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Lindh J, Hautala S, Romakkaniemi M (2018a) Sosiaalityön asiantuntijuus heikoimmassa asemassa olevien kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa T Juvonen, J Lindh, A Pohjola, Marjo Romakkaniemi (toim.) *Sosiaalityön muuttuva asiantuntijuus*. Unipress, Riika.

- Lindh J, Härkäpää K, Kostamo-Pääkkö K (2018b) Johdatus sosiaaliseen kuntoutukseen. Teoksessa J Lindh, K Härkäpää, K Kostamo-Pääkkö (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki, 7–15.
- Matthies A-L (2017) Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54, 2, 149–165.
- Meriluoto T (2018) 'The will to not be empowered (according to your rules)': Resistance in Finnish participatory social policy. *Critical Social Policy*. Forthcoming, published online March 21, 2018. doi:10.1177/0261018318764322
- Miller P, Rose N (2010) Miten meitä hallitaan. Vastapaino, Tampere.
- Myrskylä P (2011) Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Julkaisuja: Työ ja yrittäjyys 12. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.
- Määttä A (2018) Sosiaalinen kuntoutus ja yhteensovittavan johtamisen työskentelyprosessi. Teoksessa Teoksessa H Kostilainen, A Nieminen (toim.) (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak Työelämä 13. Juvenes Print, Tampere.
- Niiranen V (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa K Juhila, H Forsberg, I Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto, SoPhi, Jyväskylä, 63–80.
- Notkola V, Pitkänen S, Tuusa M, Ala-Kauhaluoma M, Harkko J, Korkeamäki J, Lehikoinen T, Lehtoranta P, Puumalainen J, Ehrlin L, Hämäläinen J, Kankaanpää E, Rimpelä M, Vornanen R (2013) Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisuja 1. Eduskunta, Helsinki.
- Osborne SP (2018) From public service-dominant logic to public service logic: are public service organizations capable of co-production and value co-creation? *Public Management Review* 20, 2, 225–231.
- Perkiö M, Koivu A (2017) Tampereen sosiaalinen kuntoutuksen mallilla toimintakykyä. *Kuntoutus* 40, 2, 48–55.
- Pietiläinen R, Rätty R (toim.) (2017) Lappilaisen nuoren tulevaisuutta tukemassa. SOKU-hankkeessa tehtyä, koettu ja uusia visioita. Sarja B. Tutkimusraportit ja kokoomateokset 1. Lapin ammattikorkeakoulu, Rovaniemi.
- Piirainen K (2018) Yhdenmukaisuutta ja tapauskohtaisuutta sosiaaliseen kuntoutukseen – palveluohjaus julkisen toimijan ratkaisuna. Teoksessa H Kostilainen, A Nieminen (toim.) (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak Työelämä 13. Juvenes Print, Tampere, 39–57.
- Piirainen K, Linnkangas R, Suikkanen A (2018) Palkkatyötavoitteista sosiaaliseen kuntoutukseen – tehostetun tuen keinoin yksilöllisiin muutoksiin? Teoksessa Teoksessa J Lindh, K Härkäpää, K Kostamo-Pääkkö (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki, 98–118.
- Pohjola A, Kairala M, Lyly H, Niskala A (toim.) (2017) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi. Vastapaino, Tallinna.
- Puomäki H, Kuusio H, Tuusa M, Karjalainen J (2016) Sosiaalihuoltolaki ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntakyselyn tulokset. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytä 47. Suomen Yliopistopaino Oy, Helsinki.
- Roivainen I, Ranta-Tyrkkö S (2016) Yhteisöt ja sosiaalityö. Johdantoa aiheeseen. Teoksessa I Roivainen, S Ranta-Tyrkkö (toim.) Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. United Press Global, Tallinna, 7–19.
- Romakkaniemi M, Lindh J, Laitinen M (2018) Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147. Kela, Helsinki.
- Rose N (1999) Powers of freedom. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rostila I (2018) Toiminnallinen identiteetti – uusi näkökulma yksilöön ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Teoksessa J Lindh, K Härkäpää, K Kostamo-Pääkkö (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki.
- Saikkou P, Kokko R-L (2012) Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeilussa. Toimijuuden tukeminen ammatillisessa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa. *Kuntoutus* 35, 4, 5–16.
- Savolainen R (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja kehitysvaiheet. Teoksessa J Lindh, K Härkäpää, K Kostamo-Pääkkö (toim.) Sosiaalinen kuntoutus. Lapland University Press, Turenki.
- Selkälä A (2013) Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystieteissä. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Sipari S (2014) Hybridit kuntoutusverkostot. Teoksessa S Sipari, E Mäkinen Elisa, P Paalasmaa (toim.) Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. AATOS-artikkelit 13, Metropolia-ammattikorkeakoulun julkaisusarja, Helsinki.
- Snethen G, Zook P (2013) Utilizing social media to support community integration. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation* 19, 2, 160–174.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2017) Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia 5, Helsinki.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 17 §.
- Toikko T, Rantanen T (2006) Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. *Janus* 14, 4, 403–410.
- Tuomi J, Sarajärvi (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Tuurnas S, Kurkela K, Rannisto P-H (2016) Osallisuuden monet kasvot. Teoksessa P-H Rannisto, P Tienhaara (toim.) Sote-palvelut markkinoilla. Tavoitteita, toiveita ja ristiriitoja. Tampere University Press, Tekes, 103–124.
- Tuusa M, Ala-Kauhaluoma M (2014) Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveystieteiden raportteja ja muistioita 2014:42. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Van Ewijk H (2009) European Social Policy and Social Work. Citizenship – based social work. Routledge, London and New York.
- Vuokila-Oikkonen P, Keskitalo E (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen voimavara- ja ratkaisukeskeiset menetelmät. Teoksessa Kostilainen H, Nieminen A (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak Työelämä 13. Juvenes Print, Tampere.
- Väyrynen S, Lindh J, Romakkaniemi M (2015) Päihde- ja mielenterveyskuntoutuksen työntekijöiden neuvottelut professionaalisen yhteisöllisyydestä. Teoksessa S Väyrynen, K Kostamo-Pääkkö, P Ojanieni (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. UniPress Global, Tallinna, 107–127.